

Historisk essay

Johannes Steenstrup og kulturhistorien

Af Jon A.P. Gissel

I modsætning til de fleste historikere i »Erslev-generationen« arbejdede Johannes Steenstrup på mange andre felter end den politiske historie. Han adskilte sig imidlertid fra Troels-Lund ved ikke at ville isolere kulturhistorien. I det følgende undersøger cand.mag. Jon A.P. Gissel først Steenstrups teoretiske udsagn om begrebet kulturhistorie, ikke mindst i hans anmeldelser af Troels-Lund. Derefter sammenholder han de teoretiske ytringer med eksempler fra Steenstrups eget forfatterskab. Det påpeges, at Steenstrups kulturhistoriske interesse hænger sammen med, at han repræsenterede romantikken i bredere forstand, ikke den rene historisme med dens centrering omkring den politiske historie.

Kulturhistorien mellem romantik og historisme

Den kulturhistoriske interesse har sin rod i romantikken. Det var den, der forenede den historiske og den antikvariske interesse, der hidtil havde været to selvstændige traditioner. Den romantiske poesi, der for en stor del anvendte historiske emner, ønskede at se enhver tid som et særpræget hele; den skyede det abstrakte, men ville vise det evige i særprægede dragter for netop derved at understrege, at det var evigt. Romantikken ønskede duft og farve, og derfor var den ikke tilfreds med et enkelt problem, men ønskede at få den stemning frem, som personerne både var en del af og det højeste udtryk for. Eksempler på dette findes i Oehlenschläegers tragedier; og når han anvender versemål, der skal illustrere en bestemt periode, som korte vers med bogstavrim til den nordiske oldtid og folkevisestrofer til den danske middelalder, udtrykker han samme bestræbelse. Dette hænger sammen med opdagelsen af eller bevidstgørelsen om den historiske afstand: det at man ikke bare kan overføre sin egen tids dyreste meninger til enhver anden periode, men at der findes en forståelsesforskel, som skal overvindes.

To såkaldte førromantikere er særlig vigtige for udviklingen af en kulturhistorisk interesse: Winckelmann og Herder. J.J. Winckelmann var den

første egentlige kunsthistoriker, og i sin *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764) ville han vise den græske kunsts særpræg og dens sammenhæng med den antikke kultur som helhed. Men dette betød også, at en historisk kritik var nødvendig for at finde frem til, hvad der hørte til en bestemt periode.¹ J.G. Herder har skrevet om næsten alt og er derfor sværere at få greb om, men med sin interesse for folkenes urpoesi og for sproghistorien pegede han i samme retning. Også han er optaget af det særprægede, men sætter ikke som Winckelmann den klassiske oldtid på en piedestal; han var modstander af, at man bedømte den ægyptiske kunst med den klassiske kunsts målestok. Han understregede betydningen af klima og race.

Samtidig med den romantiske interesse for et helhedssynspunkt skete der i det 19. århundrede en gradvist skarpere fagopdeling, en »professionalisering«; man kan således tale om to modsat rettede tendenser.²

Linien af kulturhistorisk interesse inden for de klassiske studier fortsatte gennem hele det 19. århundrede, og samtidig med Troels-Lunds *Dagligt Liv i Norden* (1879-1901) fremkom et værk som P. Andræs *Via Appia* (1882-89), der også er en bredt anlagt kulturhistorisk skildring i en litterært tiltalende form, som i flere generationer havde mange læsere – og som Steenstrup i øvrigt også var kritisk overfor.³

Fra Herder udgår historismen, og den samlende interesse for staten, som efterhånden blev fremtrædende i hans værk, blev senere dominerende hos historikerne. Leopold von Ranke, historismens og kildekritikkens fader, skrev udelukkende politisk historie. Caspar Paludan-Müller, den største historist herhjemme før Steenstrup, gjorde stort set det samme og udtalte også, at historiens stof er mennesket som handlende moralsk væsen.⁴ Det betød ikke, at Paludan-Müller ikke kunne skrive om kulturhistorie; han

1. På samme måde som Steenstrup i sin folkeviseforskning forsøgte at udskille, hvad der hører til middelalderen, og hvad der er senere. Se Jon A.P. Gissel: »Johannes Steenstrup som folkeviseforsker og stednavneforsker«, *Fortid og Nutid*, 1993,3, s. 214-234. Om kultur-synsvinklen inden for de klassiske studier se *Københavns Universitet 1479-1979*, red. Svend Ellehøj m.fl., VIII, København 1992, s. 253.

2. Om professionaliseringen se Inga Floto: *Historie. Nyere og nyeste tid*, (Videnskabernes historie i det 20. århundrede), København 1985. Om opdelingen af de klassiske studier i filologi og arkæologi se *Københavns Universitet 1479-1979*, VIII, 1992, s. 257. – For faget historie var afgrænsningen i forhold til litteraturhistorien nok af særlig vidtrækkende betydning.

3. Anmeldelser i *Dagbladet* 9.8. 1882, 23.7. 1883, 30.11. 1889.

4. C. Paludan-Müller: »Indledning til Historiens Studium«, *Danske Magazin*, 8. rk. VI, 1. og 2. hefte, 1991, s. 117. Dette skal ses i sammenhæng med, at Paludan-Müller definerer historie som videnskaben om menneskehedens udvikling gennem fortidens begivenheder (s. 36), og understreger, at historikeren må udvælge det af kulturhistorien, der »har Betydning som bevægende Kræfter i Statslivet« (s. 44-46).

Johannes Steenstrups lange og aktive virke som historiker bragte ham i meningsudvekslinger med fremtrædende danske historikere. Steenstrups første store værk var bogen »Studier over Kong Valdemars Jordebog« (1873-74). I sit udgangspunkt er det et forsvar for denne kilde mod Caspar Paludan-Müller, der havde betegnet den som en skriveøvelse; men karakteristisk for Steenstrup breder han argumentationen ud, således at resultatet bliver langt mere end polemik – en analyse af danske kultur- og forvaltningsforhold i middelalderen. Dette ungdomsbillede fra Uppsala er sandsynligvis taget, medens Steenstrup var i Sverige for at studere håndskriftet til Kong Valdemars Jordebog. (Foto: Det kgl. Bibliotek).

skrev et ungdomsværk om Machiavelli (1839) (som dog også er nært forbundet med statshistorien!),⁵ men i sine senere store værker som *Grevens Feide* (1853-54) skrev han udpræget politisk historie. Men man skal huske, at romantikken samtidig uanfægtet fortsatte sin stærke interesse for kulturhistorien. Arkæologien tog sit store opsving herhjemme med et naturligt kulturhistorisk fokus.⁶ På dette felt ligesom inden for historieskrivningen er den nationale drivkraft meget fremtrædende, og oldsagerne ses af arkæologerne selv som noget, der kan supplere de skrevne beretninger.⁷

Retshistorie, politisk historie og kulturhistorie

Også den retshistoriske forskning øvede på forskellig måde indflydelse. I 1833 udgav P.V. Jacobsen sin *Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II*, og han understregede i den første sætning, at han ikke var historiker, men jurist. Han beklager i fortællingen, at udenrigspolitikken er så dominerende i den historiske forskning: »Det er kun faa, der i nogen betydelig Grad have givet sig af med Undersøgelser om Undersaatternes borgerlige Liv, Stilling og Forhold saavel indbyrdes som mod Stat og Regjering«. Det er påfaldende, at han valgte netop den samme periode som senere Troels-Lund. Han understreger nødvendigheden af at holde sig til en enkelt periode og at undgå at slutte tilbage fra en senere tid. Dette er et historistisk standpunkt, som også Steenstrup havde kunnet tilslutte sig. Steenstrup omtaler Jacobsens bog meget rosende som eksempel på en monografi, der kaster lys også over meget, som ikke er dens emne.⁸ Når Steenstrup opfattede dette værk langt mere positivt end Troels-Lunds og Andræs bøger, er det nok dels, fordi forfatteren følger én linie uden at samle alle mulige steder fra og frem-

5. C. Paludan-Müller: *Undersøgelse om Machiavelli som Skribent især med Hensyn til Bogen om Fyrsten*, København 1839.

6. Se Jon A.P. Gissel: »Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie«, *Historisk Tidsskrift*, 93,1, 1993, s. 57f.

7. J.J.A. Worsaae: *Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie*, København 1843, s. 1-5. – I denne sammenhæng bør også nævnes Steenstrups fader, naturforskeren og arkæologen Japetus Steenstrup, kendt som »køkkenmøddingernes« opdager, og den direkte påvirkning, Johannes sandsynligvis har modtaget herfra i retning af interesse for kulturhistorien, for de synlige levninger og for samspillet med naturen, som det f.eks. kommer frem i hans stedsnavneforskning. Dette ændrer ikke ved, at hans kritik af Troels-Lund, som behandles nedenfor, i vidt omfang opponerer mod en kvasiarkæologisk (materialistisk) måde at behandle historien som helhed på.

8. *Histeskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede*, København 1889, s. 175.

bringe en mere eller mindre kunstig syntese, dels fordi det kildemæssige grundlag er solidere.

Steenstrup var selv jurist af uddannelse og modtog væsentlig påvirkning fra den retshistoriske skole.⁹ I sin bog om *Statsretten* (1916) fastslår Steenstrup på første side, at »Staten er Menneskehedens højeste Frembringelse«.¹⁰ Steenstrups forhold til retshistorien har således to sider; den ene er knyttet til opfattelsen af staten som rettens håndhæver, den anden til det lys, som studiet af retshistorien kaster over kulturhistorien i bred forstand. Og for Steenstrup har der ikke været noget modsætningsforhold imellem dem.

Steenstrup forskede i modsætning til Paludan-Müller i meget udpræget grad i emner, der gik ud over den politiske historie, og når han skrev om politisk historie, sørgede han omhyggeligt for at se den i sammenhæng med kulturhistorien.¹¹ I storværket *Normannerne* (1876-82) f.eks. gennemgår han grundigt vikingetogterne, men han analyserer også vikingehæren og andre kulturelle forhold. Steenstrup skriver om kulturhistoriske emner i afhandlinger og monografier, men når han skriver en syntese af en større periodes historie, som i *Normannerne*, i *Danmarks Riges Historie I* (1897-1904) og i *Det Danske Folks Historie I og II* (1927), har han anset det for nødvendigt at gennemgå den politiske historie i detaljer.

I den forstand, at Steenstrup forskede meget i emner uden for den politiske historie, hænger hans virksomhed sammen med C.F. Allens tidligere og Troels-Lunds samtidige historieskrivning. Men hvor »kulturhistorien« for Allen er en baggrundsskildring i forhold til de politiske begivenheder, og hvor den for Troels-Lund er en selvstændig bevægelse, ses den i Steenstrups synteseværk i sammenhæng med den politiske historie.¹² Dette

9. Dette fremhæves af Steenstrup selv i *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, København 1934.

10. *Statsrettens Udvikling gennem Tiderne og Nutidens Statsforfatninger*, København 1916, s. 1. Se Jon A.P. Gissel: »Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie«, *Historisk Tidsskrift*, 93,1, 1993, s. 50 om Steenstrups opfattelse af staten.

11. Se mine artikler »Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie«, *Historisk Tidsskrift*, 93,1, 1993, s. 47-64, og »Johannes Steenstrup som folkevis- og stednavneforsker«, *Fortid og Nutid*, 1993,3, s. 214-234. – Kai Hørby i *Københavns Universitet 1479-1979*, X, København 1980, s. 441-444, betegner Steenstrup som mere tilstandenes end begivenhedernes historiker – en bemærkelsesværdig udtalelse, når man sammenholder den med Steenstrups teoretiske udsagn.

12. Om Allen og Troels-Lund se Kai Hørby: *Den nationale historieskrivning i Danmark*, (Skrifter udgivet af Det historiske Institut ved Københavns Universitet VIII), København 1978, s. 30-32. – Om Steenstrup som syntesehistoriker se Jon A.P. Gissel: »Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie«, *Historisk Tidsskrift*, 93,1, 1993, s. 55.

hænger sammen med hans tilslutning til den pragmatiske historieskrivnings syn på udviklingen som et resultat af forholdet mellem årsag og virkning. Denne opfattelse kræver menneskelig handling snarere end »love«, og derfor bliver kulturhistorien mest tilstandsbeskrivelser, der får deres mening ved at blive sat i forhold til den politiske historie.

Debatten mellem Schäfer og Troels-Lund

Den tyske historiker Dietrich Schäfer angreb Troels-Lund og hele den kulturhistoriske bestræbelse i adskillige skrifter, og Troels-Lund svarede i skriftet *Om Kulturhistorie* (1894).¹³ Troels-Lunds skrift er stilet til en tysk professor, men det er dog skrevet på dansk; det virker derfor sandsynligt, at det ikke mindst er skrevet med et dansk publikum for øje. Schäfer kritiserer ikke blot Troels-Lund, men i høj grad også tyske forskere (Gothein, Geiger). Schäfer, som i udpræget grad påberåber sig Ranke, hævder, at kulturen kun kan skildres ud fra statshistorien, men benægter, at han ønsker en ensidig fremhævelse af den rent politiske historie.¹⁴ Schäfer udtaler, at ideerne, f.eks. kristendommen, får historisk betydning, for så vidt som de øver indflydelse på staten; Troels-Lund derimod siger, at »Kraften laa i Livssynet selv«, som overvandt staten.¹⁵

I indledningen til *Dagligt Liv i Norden* taler Troels-Lund om at se enten på den politiske historie eller på det daglige liv (»I stik Modsætning her-til«). At se fænomenerne i sammenhæng falder ham tilsyneladende ikke ind.¹⁶ Hans centrale påstand er, at kulturhistorien er mere etisk end statshistorien: »Denne Historiens Understrøm, det daglige Liv, glider mere lydløst hen, men gemmer paa sin Vis en rigere Fylde end den ydre politiske Historie. I denne stille Verden gælder andre Love end i Skumbruset foroven, hvor blot Bølgerne brydes mod hverandre; andre Navne har

13. Om modsætningen mellem den kildekritiske retning, der etablerede sig som videnskabelig historieskrivning, og kulturhistorien og Schäfers rolle se Karen Schousboe: »Folketiden«, *Brugte historier*, red. Lotte Hedeager og Karen Schousboe, København 1989, s. 169.

14. Dietrich Schäfer: *Geschichte und Kulturgeschichte*, Jena 1891, s. 5.

15. Smst., s. 26; Troels-Lund: *Om Kulturhistorie*, København 1894, s. XX. Her og i det følgende citeres fra det aftryk af skriftet, der er brugt som indledning i *Dagligt Liv i Norden*, 4. udg., I, København 1914.

16. Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*, 4. udg., I, København 1914, s. 7. Som bekendt planlagde Troels-Lund oprindeligt *Dagligt Liv i Norden* som første del af en *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede*, men kun kulturhistorien udkom.

Værd hernede end blandt Overfladens Magthavere. Thi tidligere end andetsteds har Menneskene her lært at slutte sig endrægtigt sammen. Den enkeltes Fremgang kommer her ikke blot ham selv, men alle til Gode». ¹⁷ I det hele taget findes der hos Troels-Lund et modsætningsforhold mellem staten og individet, hvor individet har en højere moral end staten, ¹⁸ hvorimod individet hos tyske historikere som Schäfer helt er underkastet staten, og der hos Steenstrup findes en balance. ¹⁹ Troels-Lund taler teoretisk om individet, men generaliserer som praktisk historiker. ²⁰ Troels-Lund taler over for Schäfer om oldtidens Grækenlands betydning; dets politiske historie rummede meget negativt, men man husker tiden på grund af dens kunstneriske resultater. ²¹ Om det 19. århundredes opfindelser siger han, at de forkynner »Samdrægtighedens rene Lære... I Kulturhistorien er Glæden fælles, thi Tabet er ingens, Fremskridtet alles«. ²² Troels-Lund citerer Carl Ploug, hvor han taler om de mange kulturnavne, der lyser fra »vor forhuggede Skjoldrand«. ²³ Dette er bemærkelsesværdigt, da det sker over for en tysk professor, der har betvivlet Danmarks fortsatte levedygtighed; det sker i en sammenhæng, der præges af henvisning til 1864, til Troels-Lunds eget forsvarsvenlige engagement – i særdeleshed for Københavns befæstning – og til den danske nationalkarakter. ²⁴ Han fejrer oldforsknin-

17. *Dagligt Liv i Norden*, I, 1914, s. 7.

18. Troels-Lund: *Om Kulturhistorie*, 1894, s. XIII.

19. Troels-Lund: *Om Kulturhistorie*, 1894, s. XII og XV. Om Steenstrups opfattelse se Jon A.P. Gissel: »Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie«, *Historisk Tidsskrift*, 93, I, 1993, s. 50.

20. Troels-Lund skrev artiklen om »Kulturhistorie« i *Salmonsens Konversationsleksikon*, XI, København 1901, og vendte sig imod tanken om staten som det højeste udtryk for menneskelig virken med ordene: »Statens Moral er lavere end Individets«. Her vender han sig også skarpt mod kirkelæren. Fabricius har ordret overtaget disse bemærkninger fra Troels-Lund i andenudgaven af *Salmonsens* (1923), og afhængighedsforholdet præger også bibliografien. En af de forfattere, der fremhæves, er H.T. Buckle, som havde rettet et angreb på kirken og staten, som genfindes hos Troels-Lund, men som Erslev tog afstand fra (*Salmonsens Konversationsleksikon*, 2. udg., IV, København 1916, s. 193f.). Se om Erslevs standpunkt Karen Schousboe: »Folketiden«, *Brugte historier*, 1989, s. 181, hvor det også hævdes, at »Det lykkedes Erslev at tie Troels-Lund ihjel i dansk historieskrivning«. Steenstrup vender sig mod Buckles tanke om love i historien (*Historieskrivningen. Dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal*, København 1915, s. 142f.) og hævder det pragmatiske synspunkt, der ser på forholdet mellem årsag og virkning, »ingen Sum af Betingelser kan med Nødvendighed hidføre en Handling«.

21. Troels-Lund: *Om Kulturhistorie*, 1894, s. XIX.

22. Smst., s. XXII.

23. Smst., s. XXIV (citatet er fra Plougs »Kantate ved Universitetets Firehundredaarsfest«, 1879).

24. Smst., s. XXIII, XXXI, XXXIII.

gen som en særlig triumf for »den nordiske Aand«. ²⁵ Han taler om det hjemlige og minderne som en nødvendighed for at vække folkets mod og som den inderste drivkraft til hans eget værk. ²⁶ Men i det daglige liv søger han netop »Fremskridtets Lys«, ²⁷ han vil kombinere det hjemlige med en udviklingstanke. Troels-Lund taler også om det daglige livs historie som en modsætning til »Massernes Trængen paa«, ²⁸ antagelig en hentydning til socialismen. I den sammenhæng fremhæver han også betydningen af »Fremstillingens Almenfattelighed«, og at han har bestræbt sig på at skrive som menneske, ikke som fagmand. ²⁹

Steenstrups anmeldelser af Troels-Lund

Der findes betydelige berøringspunkter mellem Steenstrups og Troels-Lunds forfatterskaber; de har den nationale holdning og interessen for forsvarssagen til fælles, dertil kommer f.eks. deres interesse for skovenes betydning. ³⁰ Lighederne kommer også frem i Steenstrups anmeldelser af Troels-Lunds arbejder. Inden vi skal se på dem, skal dog først hans anmeldelser af kulturhistoriske værker i almindelighed omtales.

En række anmeldelser i *Dagbladet* belyser i høj grad Steenstrups synspunkt. Den 29. august 1882 taler han om at se historiens store og små sider i sammenhæng. ³¹ Dette sammenhængssøgende standpunkt er som sagt karakteristisk for ham. Det gælder »i Kulturhistorien at skjelne mellem det Tilfældige og det Væsentlige«. For Steenstrup er det væsentlige i en historisk situation det, der udtrykker periodens individualitet, dvs. igen en helhedsbetragtning. Den 8. december 1881 går han ind på det problematiske i begrebets bredde, et forhold, som han senere gentagne gange vender tilbage til: »Dag for Dag inddrager Kulturhistorien større Felter under sit Omraade, men de Dele deraf, som den har dyrket igennem Aar-

25. Smst., s. XXVI.

26. Smst., s. XXIX.

27. Smst.

28. Smst., s. XXIX.

29. Smst., s. XXXVIII, XXIX.

30. Se f.eks. Steenstrups artikel »Nogle agrariske Betragtninger fra Fortid og Nutid«, *Nordisk Tidsskrift*, 1932, s. 405-414; Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden*, I, 1914, s. 19-49. – Leo Tandrup anfører i sin artikel om Troels-Lund i *Dansk biografisk leksikon*, 3. udg., XV, København 1984, s. 31f., at Troels-Lund var lærer ved officersskolen, ikke ubetinget tilsluttede sig hverken ateisme eller naturalisme og så socialismen som en fare.

31. Anm. af R. Mejborg: *Billeder af Livet ved Christian V's Hof*.

hundreder, nemlig Literaturens, Kunstens, Kirkens, Lovgivningens og Sædernes Historie, ere og blive dog dens rette Centrer, hvor meget man end kan fordybe sig i Klædernes, Madens, Husindretningens, Brugsgenstandenes og Bekvemmelighedernes Historie«. ³²

Åndshistorien er med andre ord særlig vigtig for Steenstrup, men en udtalelse den 27. december 1880 viser, at han heller ikke mener, at kulturhistorien kan omfatte den alene: »Af Forfatterens Behandling ses, at han henfører Religion, Filosofi, Digtekunst og skønne Kunster til Kultur. Hvad man her i højeste Grad savner er den egentlige Rygrad i Samfundsbygningen, Statslivet og Retten«. ³³ Man mærker her ikke alene den juridisk uddannede Steenstrup, men også det almindelige historistiske standpunkt, at staten samler det øvrige i sig. Steenstrup satte også »den gode Enkeltundersøgelse« op imod »den store Hovedsætning« og kritiserede folkloristikken for altid at tro, at den kunne finde »Folkenes Urtilstande« ved at samle ukritisk fra alle sider. ³⁴ Dvs. at han finder en manglende videnskabelig stringens i disse bestræbelser.

Men det er ikke mindst Steenstrups anmeldelser af Troels-Lund, der giver ham anledning til grundlæggende betragtninger. Den 1. december 1880 skriver han om *Dagligt Liv i Norden*, at den er præget af lidt darwinisme – genstandene udvikler sig af hinanden som en evolution. ³⁵ Forfatteren kender 16. århundrede godt, men ikke middelalderen; derfor gør han for meget til nyskabelser. Disse to kritikpunkter går på manglende sans for den historiske periodes individualitet og udviklingens vilkår. I begge tilfælde er der tale om en ensidighed; først en overdreven systematik, dernæst en for stærk fokuseren på selve perioden uden hensyntagen til dens rødder. Hvad darwinismen og evolutionen angår, er selve det at anvende et organisk billedsprog om udviklingen ingenlunde noget nyt i anden halvdel af det 19. århundrede, tværtimod er det en romantisk/historistisk grundtanke, der går tilbage til Herder. Den fremkom ikke og udbredtes ikke med Darwin! ³⁶ Men forskellen mellem Steenstrup og Troels-Lund ligger i anvendelsen af dette udbredte billedsprog. Hos Steenstrup bruges det om folkets organiske liv, hos Troels-Lund får de materielle genstande

32. Anm. af Strindberg: *Svenska Folket i helg och söken*.

33. Anm. af H. Schwanenflügel: *Oldtidens Kulturhistorie*.

34. I en meningsudveksling med Kr. Nyrop i *Dagbladet* 31.12. 1890 og 5.1. 1891.

35. Anm. af Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden i Slutningen af det 16. Aarh.*, 2. bog: *Bønder- og Kjøbstadsboliger*. Erik Kjersgaard citerer dette i *Dagligt Liv i Norden*, 6. udgave, I. København 1968, s. 27, uden at oplyse, at udtrykket stammer fra Steenstrup.

36. Som Erik Kjersgaard synes at tro (se smst.).

i sig selv liv og udvikler sig ifølge en form for lovmæssighed af hinanden. Stedet viser i øvrigt, at middelaldersynet skiller dem.

En mere omfattende og overordnet kritik findes i omtalen af *Forberedelse til Bryllup* den 9. juni 1890: Der er for megen systematiseringen, dvs. at et påvist træk skal gøres til en skik. Man får at vide, hvordan hvert enkelt møbel var beskaffet, men ser ikke bohavet i sin helhed. Steenstrup kritiserer dermed Troels-Lund for ikke at vise hensyn til historiens individualiteter, hverken i deres sammenhæng eller i deres særpræg. »Hvor vil Forfatteren fortælle om Stemninger og Følelser ... eller om det hele Sjæleliv i alle dets forskellige Retninger og store Fylde... det maa jo dog være Historikerens Opgave at give Læserne mere end Midlerne til at faa en Kundskab«. En periodes åndelige liv er med andre ord kernen i dens individualitet og må danne udgangspunkt for en fortolkning.³⁷ Man bemærker også den forpligtelse over for læserne, som udtrykkes her. Ifølge Steenstrup udtrykker Troels-Lund et »materielt Syn paa Tider, Tilstande og Begivenheder... saaledes opnaar man ikke at give et virkeligt dyberegaende Indblik i en Tidsalder med hele dens aandelige Røre«.

Steenstrup kritiserer Troels-Lunds fremstilling af bønderhusene for at generalisere ud fra én kilde, som ikke er repræsentativ, for mangel på virkelighedssans og for, at »Dr. Lund har havt saa travlt med at skrive om Huse, Klæder, Mad, Fester, Fornøjelser osv., at han endnu aldeles ikke har klaret sig Spørgsmaalet om Landets Stænder og Samfundsklasser«. ³⁸ Her drejer det sig om vurderingen af bondestandens forhold historisk, om hvorvidt der har været velstående folk på landet uden for adelen. Det kan ikke undre, at dette emne har kunnet bringe lidenskaberne i kog i 1887. Men spørgsmålet har samtidig principiel interesse, og Steenstrup foregriber her som andetsteds senere forskning ved sin påvisning af de differentierede forhold inden for bondestanden.

Helt central er Steenstrups anmeldelse af Troels-Lunds *Om Kulturhistorie* i *Dagbladet* den 22. januar 1894. Steenstrup støtter Troels-Lund mod Schäfer i det nationale spørgsmål, men ikke i det teoretiske. Til den politiske historie har alle de kulturhistoriske områder givet deres bidrag. Staten er kulturens skønneste frembringelse, og uden for den er vi intet. Det er forkert at sætte fremskridt som kulturhistoriens lov: »Fremskridtet

37. Det kan opfattes som en indrømmelse til denne kritik, at Troels-Lund i 1898 udgav bindet *Livsbelysning*, der skulle skildre livsanskuelsen. At indholdet så nok afviger meget stærkt fra, hvad Steenstrup havde kunnet tænke sig, er en anden sag.

38. I en meningsudveksling med Troels-Lund i *Dagbladet* 22.4. 1887, *Berlingske Tidende* 28.4. 1887 og *Dagbladet* 3.5. 1887.

skal bestemmes efter Fremskridt i de etiske Anskuelser«. »Og hvad hjælper det, om Lampe og Lys forbedres, om Telegrafer og Telefoner opfindes osv., hvis Menneskeheden ikke derved kommer til at opnaa større Lykke«. Ved enhver udvikling er der ikke blot vinding, men også tab, således for katolikkerne ved reformationen. Kulturen må ikke indsnævres til håndværk og opfindelser, »de store, indre Kulturbevægelser... de brændende Spørgsmaal« har altid »krævet det røde Blod i Strømme«. Også dampmaskinen har bragt »Nød og Nederlag til Mangfoldige«.³⁹

Steenstrup har således over for samtidens voksende interesse for den materielle historie set sig nødsaget til at forsvare åndshistorien og understrege nødvendigheden af en etisk vurdering.

Steenstrup og folkløse

Et par bemærkninger i Steenstrups folkevisemonografi viser hans uvilje imod uhistorisk systematiseringen i kulturhistorien. I det første tilfælde taler han om navnene Tove og Dyveke, og at Tove sproghistorisk intet har med en due at gøre; »det er uimodsigeligt at Due i ældre Tid har været benyttet som Fællesnavn for Kongernes Friller«, vilde sandsynligvis en Mand af Folkloristernes Skole sige.⁴⁰ Her drejer det sig om kritik af en bestemt måde at betragte begreber på; at en del af den samtidige forskning vil gøre et ord, som tilfældigt forekommer nogle gange i en bestemt sammenhæng, til et begreb, der som en lov er knyttet til et bestemt sagsforhold.

I det andet tilfælde fortæller Steenstrup om en lighed mellem *Drot og Marsk* og et gammelt spansk drama, og at påvirkning er umulig. »Men jeg tør trygt paastaa, at hvis Lope de Vega havde været en Barde i Bretland og Forfatteren af »Drot og Marsk« en Skjald paa Harald Blaatands eller Hakon Adelstands Tid, vilde de moderne sammenlignende Mythografer have erklæret, at her forelaa et nyt, aldeles uomstødeligt Vidnesbyrd om den Paavirkning, som den nordiske Poesi modtog fra de britiske Øer«. Det sidste eksempel indgår i Steenstrups argumentation mod

39. Steenstrup betoner i forbindelse med Allen, at »al Udvikling i Verdenshistorien er skeet under Brydninger og Misgreb« (»Historie« i P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, III, København 1902, s. 958).

40. Steenstrup kritiserede denne retning i en anmeldelse af tidsskriftet *Danias* første hefte i *Dagbladet* 31.12. 1890, for at den reelt kun tog op, hvad andre inden for de forskellige videnskaber længe havde dyrket, og at den på urimelig primitiv måde ville sammenblende træk vidt forskellige steder fra for at danne en regel.

løst funderede afledninger af folkeviser.⁴¹ Steenstrup uddyber ikke, hvem de »sammenlignende Mythografer« er, men i 1881 havde Svend Grundtvig udgivet sin studie *Elveskud*, hvor han mente at kunne aflede denne vise af en bretonsk. På samme måde er Steenstrup forbeholden over for den sammenlignende retshistories fællesgermanske standpunkt og gør opmærksom på, at det samme fænomen godt kan have rod forskellige steder, uden nogen fælles urkilde.⁴² Steenstrup siger også i sit svar på kritikken af hans bind i *Danmarks Riges Historie*, at »Naar Dr. Jacobsen beklager, at jeg ikke har fulgt Prof. Erslev i Sammenligningen mellem Danmark under Valdemarerne og England under Alfred den Store, Frankerriget under de første Karolinger eller Ottonerne, skal jeg kun sige, at efter min Opfattelse Paralleler fra Lande med en vidtforskellig indre Udvikling og fra helt andre Tider ikke kunne blive mere end nyttige Billeder og Vidnesbyrd om en personlig Opfattelse«.⁴³ I forskningssituationer, der i sig selv er vidt forskellige, som et ords brug, påvirkning mellem lande og sammenstilling af forskellige historiske situationer, vender Steenstrup sig således imod konstruktioner, der ikke tager hensyn til den historiske baggrund.

Steenstrups »kongetale«

I sin »kongetale« ser Steenstrup tilbage på det 19. århundredes udvikling.⁴⁴ Kulturhistoriens stilling inden for historieskrivningen bliver et gennemgående tema i denne fremstilling. Han tager udgangspunkt i landets stærke indre udvikling, anlægger altså i første omgang en national synsvinkel, og går så videre: »Derfor har ogsaa Kulturens Mænd og Arbejder-

41. *Vore Folkeviser fra Middelalderen*, København 1891, s. 232 og 274.

42. *Normandiets Historie*, København 1925, s. 248; *Normannerne*, IV, København 1882, s. 387, jf. s. 386: »Til denne Opfattelse var man kommet ved at forsømme Studiet af den synkronistiske sammenlignende Retshistorie, der ikke lader sig nøje med en Paavisning af et Instituts Existens hos beslægtede Folk, men forfølger nøje Tidspunktet for dets Oprindelse og Ophør«. Der er altså tale om en advarsel mod uhistorisk systematisering. Jf. også s. 101f., hvor talen er om den frigivnes retsforhold: »Det synes ogsaa noget farligt at drage Slutninger fra parallelle Forhold og Bestemmelser i andre Landes Love«. Om Madvigs tidligere kritik af den komparative lingvistik, se *Københavns Universitet 1479-1979*, VIII, 1991, s. 324f., note 199.

43. »Den klynkende Opfattelse af Danmarks Historie«, *Fædrelandet*, I, 1907, s. 4. Det værk af Erslev, der refereres til, er *Valdemarernes Storhedstid*.

44. »Tale ved Universitetets Kongefest«, *Vort Land*, 21.4. og 22.4. 1900.

ne i Fredens Gjerning tiltrukket sig langt større Opmærksomhed end tidligere...«. Han taler om den voksende historiske sans, om sansen for det individuelle og om, at »Historien er i væsentlig Grad bleven et psykologisk Studium...«. Han når til denne foreløbige konklusion: »Dette, langt mere end at Historien har forvandlet sig til Kulturhistorie – har været det ejendommelige for Historieforskningen i det 19. Aarhundrede...«. Steenstrup nægter altså ikke kulturhistoriens betydning, men han går heller ikke betingelsesløst ind for den, han sætter den ind i en større sammenhæng. Derefter viderefører han sin tanke om det afgørende i psykologien, understreger vigtigheden af den frie menneskelige personlighed og at der, trods al påvirkning den enkelte udsættes for, altid bliver »en Rest tilbage, som er uberegnelig«, samt at »Sociologien er ligesom Historien i første Linie Psykologi«. Årsagsforbindelser, ikke love, er historiens opgave.

Steenstrup har hermed givet præmisserne for sin endelige vurdering af kulturhistorien; en vurdering, der former sig som et opgør med tilbage-trængningen af den enkelte personlighed i historien. »Jeg tror, at der heri ligger baade en Uret og en Fare, og som ivrig Dyrker af Kulturhistorien er det ikke af Uvillie overfor den, at jeg taler«. Han peger her på det ejendommelige forhold, at han, der skrev om folkeviser og stednavne, skulle advare mod en overdreven dyrkelse af kulturhistorien. Steenstrup fremfører to argumenter, dels »den store kulturhistoriske Betydning af den saakaldte politiske Historie«, dels historieskrivningens pædagogiske værdi. Da den græske kultur var glemt, huskedes kampen mod perserne og de store personligheder, og heller ikke i samtiden har beretningerne om dem mistet deres karakterdannende betydning: »Særlig for Ungdommen har de store Skikkelser, hvad enten de er at rose eller dadle, altid haft den højeste Værdi; det er dem, der lettest forstaaes og tilegnes og som virker mest ind paa de Unges Sind. Af Skikkelserne i Bibelhistorien og Historien indsuger jo de Unge den psykologiske Kundskab, som hører til det uundværligste for dem i hele deres følgende Liv«.

Som man ser, har de to argumenter samme rod, som står i forbindelse med, og af Steenstrup direkte kædes sammen med, psykologiens betydning, som var hovedtema i første del af talen. Dette fører han i slutningen videre, idet han genoptager det nationale tema fra talens begyndelse. Han advarer imod at »lade Tilstandene faa en saadan Overvægt, at Handlingen, Daaden, Initiativet, Energien ikke kommer til deres fulde Ret...«. Det gælder om, at evnen til at træffe en beslutning ikke svækkes. Danskerne »beskyldes jo for at være for vegeerende, for angste for at bryde ud af Rækken og gjøre en Personlighed gjældende...«. Ud over et tidligt eksempel på påpegning af janteloven står vi nok her over for en udbredt bekym-

ring for national svækkelse efter 1864. Steenstrup forbinder her tydeligt kulturhistorien med tilstandenes historie.⁴⁵

Udtrykket »Bibelhistorien og Historien« er bemærkelsesværdigt i en sammenhæng, der handler om den etiske fordring. Det antyder, at talen om »en uberegnelig rest« skal forstås i kristen betydning som Gudbilledligheden og dermed, at den etiske grundholdning, som Steenstrup kræver af historieskrivningen, skal bygge på et kristent grundlag.

Denne tale er nok Steenstrups mest gennemførte redegørelse for sit syn på kulturhistorien.⁴⁶ Spredt i hans produktion findes dog andre udtalelser, der kan bruges til at uddybe hans synspunkter.

Kritik af J.P. Jacobsen, Lamprecht og Arup

Et interessant strejflys kastes over emnet af Steenstrups argumenter mod J.P. Jacobsen. Det nationale er her fremtrædende i holdningsforskellen; Steenstrup vender sig mod »en forknyt og pylrende Opfattelse af vor Fortid«, men argumentationen føres længere end som så. Ligesom over for Troels-Lund hævder Steenstrup nødvendigheden af, at de forskellige perioder af landets historie ses i sammenhæng, i dette tilfælde at Valdemarstiden ikke må ses isoleret, men skal sættes i forbindelse med det foregående. I den forbindelse kritiserer han Erslevs *Valdemarernes Storhedstid* for for stærkt at betone storhedstiden: »Prof. Erslev's indholdsrige Bog skildrer jo kun »Storhedstiden« og kommer ikke ind paa disse mørke Skygger«. Dette minder om udtrykket om vinding og tab i argumentationen over for Troels-Lund ovenfor. Følgen bliver en alt for stærk følelse af et fald i den efterfølgende periode. Steenstrup nævner opdykningsgraden som eksempel på uenigheden. Endvidere advarer han imod, at man anser fortiden for barbarisk, fordi den ikke har haft de samme muligheder, og han bruger stenalderredskaber som eksempel: »Det er 'Barbari', at man benytter Sten og ikke Metaller, men det er en høj Grad af 'Kultur' ikke

45. I P. Hansens litteraturhistorie fremhæver Steenstrup forskellen mellem historikere, der især skildrer brydninger, og andre, der foretrækker »de rolige og blivende« eller »hvilede Tilstande« (s. 952, 963).

46. Kr. Erslev citerede talen i skriftet *Historieskrivning*, København 1911, s. 44 og i en sammenhæng, der viser tilslutning til tankegangen. En bemærkning i Erslevs artikel om Schäfer i *Salmonsens Leksikon* peger i samme retning (afstandtagen fra Troels-Lund). Man skal således ikke alene se Steenstrup og Erslev som modsætninger. Forskellen er naturligvis Erslevs adskillelse af historieforskning og historieskrivning, en adskillelse, som Steenstrup ikke kunne godkende.

I den senere del af sin løbebane var Johannes Steenstrup nok respekteret, men alligevel isoleret, og hans eftermæle har længe præg af at være skrevet af hans modstandere. Ellen Jørgensen udtrykte trods afstanden respekt; langt skarpere var Knud Fabricius, der i sin artikel om »Gennembrudet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne« fra 1940 holder sig til meget generelle og negativt drejede udsagn om Steenstrups holdning. En revurdering synes dog på vej. I den seneste udgave af Dansk biografisk leksikon (1983) har Leo Tandrup – i bevidst polemik mod Fabricius – således kaldt Steenstrup for »dansk historieforskningens længe oversete Zeusskikkelse«. (Foto: Det kgl. Bibliotek).

desto mindre at kunne danne et saa fint Redskab«. ⁴⁷ Begge argumenter går på, at fænomenerne skal ses i deres sammenhæng, og uenigheden går ikke på den politiske historie, men på (andre) dele af kulturhistorien.

I Steenstrups største historieteoretiske redegørelse, *Historieskrivningen* fra 1915, er emnet også behandlet. Kulturhistorien fremstilles her som værende »i fuld Overensstemmelse med Tidens demokratiske Tendenser«, og det påpeges, at de, der har forsøgt at skrive kulturhistorie, har grebet det an på vidt forskellig måde, enten som en »anthropologisk-etnografisk Betragtning« eller som »en Tilstandenes Historie indenfor de ulige Tidsrum«. ⁴⁸ Også senere taler han om, at »Kulturhistorie (er) et Begreb af ret ubestemmelig Art, med svajende Linier... Der findes 'Tidsskrifter for Kulturhistorie', men de frembyder det mest brogede Indhold«. Han genoptager tanken fra »Kongetalen«, at historien bør indøve i at tænke og lære at beslutte, hvorimod »Kulturhistorie – i ethvert Fald for saa vidt den beskriver Tilstande eller udmaler Tidens ydre Fremtræden, der ofte har en tilfældig Karakter eller er rent ligegyldig – snarere tilfredsstiller Videlysten end den giver nogen frugtbringende Lære«. ⁴⁹ Steenstrup giver Lamprecht en ret udførlig omtale, har meget positivt at sige om ham: »... han har kaldt den tyske Forskning, som havde tabt sig i et pedantisk Detailstudium, ud til videre og sammenfattende Opgaver«. Men han kritiserer hans lære om typerne og deres udvikling af hinanden som et forsøg på at slippe bort fra det individuelle og kun arbejde med det generelle: »De formentlige Love, som man naar til, ere i Virkeligheden kun Betegnelser for Bevægelsesretninger eller Tendenser, kun højest uegentlig kan man tildele dem en regelbunden Karakter, og de øverst fundne Almensandheder ere af den trivielleste Art«. ⁵⁰ Steenstrup generes på én gang af en ubestemmelighed i begrebet og en formålsløshed i indholdet.

Steenstrup underkastede i en artikel Erik Arups synspunkt om, at Bjørn fra Suserup var vigtigere end Absalon, en nærmere undersøgelse. Også denne uenighed handlede om forholdet mellem politisk historie og kulturhistorie, men Steenstrup gik her mere indirekte til værks; han angriber Arups standpunkt bagfra og viser netop derved dets uholdbarhed. Han fremhæver skovens betydning, og at det i middelalderen ikke har været set som noget positivt at rydde skov. Der ligger heri en modsætning mel-

47. Jf. Erslevs bemærkning i *Historisk Teknik*, København 1911, s. 74 om de primitive stenalderredskaber.

48. *Historieskrivningen*, 1915, s. 144.

49. *Historieskrivningen i det 19. Aarhundrede*, 1921, s. 104.

50. *Historieskrivningen*, 1915, s. 145-147.

lem Arups agerbrugscentrerede og Steenstrups mere nuancerede syn.⁵¹ Men linien fra Steenstrups tidligere indlæg om kulturhistorie forlænges også: Det er ikke forandringen i sig selv, men dens betydning i den helhed, den indgår i, det kommer an på.

Steenstrups egen syntese af politisk historie og kulturhistorie

To konkrete eksempler fra Steenstrups forfatterskab kommer meget tæt på at give et endeligt svar på, hvad forholdet mellem politisk historie og kulturhistorie efter hans opfattelse er. Det drejer sig om opgørelsen af, hvad årsagerne til opløsningen af Knud den Stores rige var, og redegørelsen for omstændighederne, der førte til statsomvæltningen i 1660. I det ene tilfælde er der tale om »praktisk« historieskrivning, i det andet om et eksempel, anført i et teoretisk værk, men forskellen er den samme. De to eksempler er centrale for Steenstrups historiesyn, hvori forholdet mellem årsag og virkning var afgørende; de drejer sig begge om forklaringen af en stor begivenhed. I begge tilfælde fremfører Steenstrup en bred vifte af grunde til, at det gik, som det gik; de rækker fra det personlige til det i bred forstand kulturelle, og de har alle bidraget til det endelige resultat. De bagvedliggende grunde, altså de som ligger længst fra »politisk« historie, er vel de vigtigste, men de er ikke enerådende. De to eksempler viser også, hvordan de forskellige kulturbevægelser samler sig i statsdannelsen.

I det første tilfælde taler han om, at den danske kongeslægt var fysisk svag, at danskerne optrådte hovmodigt i England, men derefter at »De virkelige Grunde« til opløsningen lå i Knuds regeringssystem, der gav englænderne selvstyre, mens der ikke længere var nogen »herskende Stamme af Indvandrere«.⁵² Det andet eksempel, der står som afslutning og højdepunkt på Steenstrups mest omfattende fremstilling af den historiske videnskab, vil jeg tillade mig at citere i sin helhed, da det er et så smukt eksempel på både klarheden og nuancerigdommen i hans forfatterskab: »Dersom man saaledes – for at tage et Eksempel – vil søge at forstaa Grundene til den Forandring af Regeringsformen i Danmark, som foregik 1660, frembyder sig som dens nærmeste Anledning den nylig endte

51. Steenstrup: »Nogle agrariske Betragtninger fra Fortid og Nutid«, *Nordisk Tidsskrift*, 1932, s. 405-414. Det bør også noteres, at Steenstrup ikke opfandt argumentet til lejligheden; i *Normannerne*, I, København 1876, s. 218ff. argumenterer han allerede for, at Danmark ikke er noget agerbrugsland.

52. *Normannerne*, III, København 1879-82, s. 427-434.

ulykkelige Krig og alle de Trængsler, som Folket havde gennemgaaet i de sidste Aar, samtidig med at Borgerstanden under Kongens Førelse havde vist Heltemod og enig Udholdenhed. Men den dybere liggende Grund var dog, at den Stand, som hidtil havde været den overmægtige i Landets Styrelse, gennem lange Tider havde stræbt efter at binde Kongens Haand og havde kuert de andre Stænder, medens den nu under den sidste Krig paa mange Maader havde vist en slet og upatriotisk Opførsel. Naar imidlertid Historikeren søger til Bunds i det psykologiske Grundlag for hvad der skete, bliver han var, hvorledes Kong Frederik ved Snildhed eller Snuhed fik bøjet de ledende Mænd i de forskellige Stænder til Tanken om at løse ham fra Haandfæstningens Baand; efter Manges Mening har han ved at faa sig tildelt en ubegrænset Enevoldsmagt tilrevet sig langt mere, end det havde været Stændernes Agt at overdrage ham. Men en Absolutisme vilde jo aldrig være bleven indført i Danmark, hvis ikke paa den Tid mange Lande i Europa delvis eller helt havde faaet en Statsform, som tillagde Kongen ubunden Magt, og Forklaringen paa denne Udvikling maa atter søges i mange Forhold, den ændrede Krigsforfatning med de staaende Hære, den merkantilistiske, af Staten ledede økonomiske Ordning, den af Hofferne baarne finere Kultur. Af en saa mangfoldig Art maa de Betragtninger være, som skulde give en fuld Forstaaelse af Regeringsforandringen 1660 og lade den fremtræde i sit rette Lys.⁵³

»... den dybere liggende Grund« svarer til »De virkelige Grunde«; i begge tilfælde er der tale om regeringsformen, men på lidt forskellig måde: I det første er Knud den Stores valg i forgrunden, i det andet adelens optræden. Den herskende kaste i første eksempel er fraværende i kraft af en politisk afgørelse; i det andet er det dens svigten, der danner baggrunden. Udtrykket »det psykologiske Grundlag« er vigtigt og viser betydningen af en enkelt politikers virksomhed, som bliver væsentlig, fordi han forstår at udnytte de forhåndenværende muligheder. Omtalen af Frederik III viser den enkelte personligheds mulighed for indflydelse. I det andet eksempel får vi desuden det europæiske perspektiv, der er gennemgående i Steenstrups forfatterskab, om end han kan være kritisk over for visse sammenligninger.⁵⁴

53. *Historieskrivningen*, 1915, s. 232f.

54. Han fremhæver (P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, III, s. 954) Molbech for at betone »et mere almindeligt europæisk Udgangspunkt for Studiet af vor egen Historie«. Om det europæiske hos Steenstrup se Jon A.P. Gissel: »Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie«, *Historisk Tidsskrift*, 93,1, 1993, s. 59 og »Johannes Steenstrup som folkevise- og stednavneforsker«, *Fortid og Nutid*, 1993,3, s. 229.

Konklusion

Enhver tid består af modsætninger. Det 19. århundredes holdning til kulturhistorien kan karakteriseres som en art dobbeltforløb, hvor der på den ene side sker en professionalisering, ifølge hvilken videnskaberne afgrænser sig fra hinanden; på den anden side er der et stadigt ønske om at se større sammenhænge og frembringe synteser. Vi har set, at der under indtryk af romantikken udviklede sig en interesse inden for forskellige videnskaber for at studere kulturen i bred forstand. Ophobningen af viden gjorde det samtidig vanskeligere at beherske store fagområder. Dette er vel én af grundene til, at Steenstrup fremhævede P.V. Jacobsens monografi og selv i vidt omfang dyrkede kulturhistoriske emner i afhandlinger og monografier. Problemerne opstår, i det øjeblik man prøver at sætte det hele sammen til en stor syntese. Samtidig sker der med positivismen en forskydning i retning af søgen efter regler og love for udviklingen. Ligesom Erslev ville give faste regler for historikerens arbejde, ville andre give love for de historiske sammenhænge.

Steenstrup vil se fortiden i hele dens mangfoldighed; han vil ikke af sig selv bruge begrebet »kulturhistorie«, men for ham er det hele »historie«. Steenstrup kritiserer både, at det kildemæssige grundlag bliver usikkert, og at den begrebsmæssige sammenhæng i det, man foretager sig, bliver uklar eller kunstig. For Steenstrup har der hos Erslev været for meget skole, for megen gåen i enkeltheder, hos Troels-Lund derimod for lidt videnskabelig grund under de dristige synteser. Her som i andre henseender viser Steenstrups konservatisme sig som en afbalanceret holdning. Han er både modstander af overdreven specialisering og af postulerede love for udviklingen. Dermed måtte han kæmpe på to fronter i sin samtid, hvor han dels mødte en håndfast tro på empirien, dels en lige så håndfast tro på, at man kunne finde regler for historien.

Der ser ud til at være to hovedpunkter i Steenstrups forbehold over for begrebet kulturhistorie: dels at begrebet er uklart med sit brogede indhold, dels at den politiske historie har en pædagogisk værdi, som ikke kan undværes. Hos både Troels-Lund og Lamprecht har Steenstrup set en overdreven systematiseringen. Historikeren er forpligtet både over for læseren til at give en frugtbringende lære og over for emnets karakter til at se forandringen i forhold til dens samtidige sammenhæng. For Steenstrup er der ikke noget modsætningsforhold mellem disse to fordringer, og dette er en romantisk grundtanke, der hænger sammen med, at sjælelivet er enheden både i den enkelte tidsalder og i traditionen, som går på tværs af tiden. Dermed bliver det også indlysende, hvorfor Steenstrup må tilslutte sig

den pragmatiske historieskrivning, der undersøger årsagsforholdet, hvorimod han kun kan anse historiske »love« for tendenser.

Steenstrup har følt sig forpligtet til at forsvare den politiske historie, til trods for at han selv normalt skrev kulturhistorie. Han fremfører vægtige principielle grunde til, at kulturhistorien ikke bør dominere faget, og fortsætter så i øvrigt uforstyrret med at forske i kulturhistorie. Det tyder på, at vi her står ved et kernepunkt i forfatterskabet. Men det er ikke nødvendigvis et tegn på, at teori og praksis ikke hænger sammen i det, Steenstrup skriver om kulturhistorien. Han anker i og for sig ikke mod nogle af kulturhistoriens områder, men mod en ensidig og især materialistisk opfattelse af dem. Det er derfor vigtigt at holde sig for øje, hvordan Steenstrup skriver om kulturhistorie. Han gør det altid som historist: som den, der er mere interesseret i den individuelle situation end i regler. Dertil kommer, at Steenstrup skriver om kulturhistorie i afhandlinger og monografier, men bruger den politiske historie som samlingspunkt, når han skal skrive en syntese af en længere periodes historie. For Steenstrup var det ikke acceptabelt at lade genstandene udvikle sig af hinanden, og han måtte da vælge et andet kompositorisk princip, og det kronologisk/politiske var i overensstemmelse med hans interesse for forholdet mellem årsag og virkning.

Steenstrup er med sin store forskningsindsats inden for langt bredere felter end den politiske historie indlysende en helt anden type historist end Caspar Paludan-Müller. Måske er det bedre at skelne mellem historismen og romantikken; historismen er en del af romantikken, men ikke dækkende for den. Man kan vel sige, at Steenstrup repræsenterer romantikken i en bredere forstand, end den rene historisme gør. Afgørende for ham, uanset hvilken form for historie der er tale om, er det, at historikeren er opmærksom på den beskrevne situations individualitet, at han har sans for den psykologiske side af problemet, og at han gør sig den helhed klar, som situationen indgår i – dens forhold til ældre perioder og til samtiden i andre lande. Dette er sammenhængen i Steenstrups historiesyn, i hans teori og praksis.

Det er et komplekst billede, der viser sig af Steenstrups og Troels-Lunds historiesyn. Begge var modstandere af socialismen, og Troels-Lund kunne kun med forbehold tilslutte sig radikalismen, Steenstrup aldeles ikke. Troels-Lund taler om hensynet til læserne i sammenhæng med den form, han vælger for værket; Steenstrup taler om ansvar over for læserne i forbindelse med indholdet, at det har en værdi i sig selv at stifte bekendtskab med fortidens personligheder. Historieskrivningen skal for Steenstrup som for Troels-Lund opfylde en etisk fordring, men for Steen-

strup findes denne fordrings naturlige fokus i statslivet og retten. Mod-sætningen imellem dem går dels på det metodiske, hvor Steenstrup kritiserer Troels-Lunds generaliseringer, dels på hvor den etiske dimension i historien findes. 1864 danner udgangspunkt for dem begge, men de drager vidt forskellige konklusioner af denne erfaring: Nok er de begge nationale og forsvarsvenlige, men Steenstrup ser historiens store personligheder som en tilskyndelse til handling; Troels-Lund ser løsningen på landets problemer i en fremskridtsoptimisme, hvor de nære genstande bærer udviklingen, og som er farvet af en tro på lysets sejr over mørket uden alt for faste konturer.